

TUTANCHAMON

JEHO HROB A POKLADY

PŘÍRUČKA PRO UČITELE

1. Školní pomůcky

Školní pomůcky jsou přizpůsobeny požadavkům učebních plánů ve Švýcarsku a Německu. Cílovou skupinou jsou žáci ve věku od 11 do 13 let. Látka starověkého Egypta se na českých školách probírá v 6. ročnících, tedy na začátku 2. stupně. Téma „Tutanchamon a objevení jeho hrobky“ se dá také přiřadit k učivu zeměpisu.

Školní pomůcky jsou určeny pro návštěvu výstavy „Tutanchamon – jeho hrobka a poklady“. Poskytují nejen přípravný materiál pro učitele, ale slouží také jako pracovní návod pro žáky. Určeny jsou skupinám jedné školní třídy a umožňují tak aktivní týmovou práci. Zabývají se následujícími tematickými okruhy výstavy a opírají se o směrnice učebních plánů:

1. Objev Howarda Cartera / Dobrodružná archeologie
2. Faraoni, pyramidy, svět bohů
3. Mumie, hrobky
4. Nil
5. Písmo

Tyto tematické okruhy mohou být zpracovány pěti projektovými skupinami jedné školní třídy a následně také společně prezentovány. Tato prezentace může být ztvárněna v podobě video dokumentace, poslechové knihy, novin nebo malého divadelního představení, které vypráví části egyptských dějin, nebo žáci uspořádají „festival“, na kterém představení jednotlivé prezentace.

Kromě toho zahrnují školní pomůcky pevný plán pro tři vyučovací hodiny, přičemž jedna hodina je vyhrazena pro návštěvu výstavy. Žáci se tak mohou zabývat Tutanchamonem i mimo zde navržené tematické okruhy.

Stručné pomůcky zpracovávají následující látku:

- a) Objevení Tutanchamonovy hrobky
- b) Faraoni a svět bohů

Prohlídka výstavy je orientována na tuto kratší variantu a je jí tak uzpůsobena. Předpokladem pro takové použití školních pomůcek je úvodní vyučovací hodina na téma „Dějiny a kultura starověkého Egypta“.

Dále bude představen námět a hlavní body výstavy.

2. Výstava „Tutanchamon - jeho hrobka a poklady“ v Curychu

Výstava je k vidění od 16/10/2008 v Titanic Hall v Brně. Školní pomůcky jsou určeny pro předměty vystavené v Brně. Všechny vystavované předměty jsou přesnými kopiemi pokladu Tutanchamonovy hrobky, na kterých v Egyptě mnoho let pracovali umělečtí řemeslníci. Nákladnou ruční prací tak vznikly jedinečné předměty, které poskytují možnost zrekonstruovat místo nálezu hrobky v takové podobě, v jaké ho v roce 1922 objevil Howard Carter. Na základě pohřební výbavy se dají názorně zobrazit také četné aspekty staroegyptského života a vlády faraónů.

© Copyright Griffith Institute

Pohled na rituální lůžko v předsíni hrobky

Texty a obrazy v prvních místnostech výstavy uvedou návštěvníky do látky „starověkého Egypta“, „země na Nilu“ a „objevení hrobky“. Časová škála zahájí multimediální cestu časem do období vlády 18. dynastie, uvede historické pozadí a představí historické osobnosti. Následuje krátký film o hledání Tutanchamona hrobu Howardem Carterem a Lordem Carnarvonem.

Po zhlédnutí filmu jsou k vidění tři zrekonstruované místnosti hrobky. Jedinečné na této výstavě je uspořádání pohřební výbavy, kterou návštěvník najde v takovém stavu, v jakém ji objevil tým Howarda Cartera. V následujících místnostech může návštěvník zblízka obdivovat jednotlivé exponáty a dozvědět se více o jejich historii, významu a náboženském pozadí. Nejdříve jsou

vystaveny sarkofágové schrány, sarkofág a všechny tři rakve. Tato část výstavy pojednává o kultu smrti a představách starých Egyptanů o záhrobí a objasňuje význam předmětů. Dalším vrcholem expozice je slavná posmrtná zlatá maska s vybranými klenoty.

Dále jsou k vidění vystavené exponáty jako trůn, žezlo a ozdoby, které používal faraon při oficiálních příležitostech jako odznaky královské moci, nábytek, který plnil svůj účel ve všedním životě, stejně jako zbraně, válečné vozy a potřeby pro lov. Ukázkou všedního života doplňují také předměty denní potřeby faraona jako hrací truhla, různé hry, psací potřeby a hudební nástroje.

Pro zmrtvýchvstání faraona se do hrobu přidávaly různé sošky bohů. Přesné kopie pětadvaceti sošek, které měly sloužit Tutanchamonovi v záhrobí je vystaveno v další části výstavy. Hrob Tutanchamona obsahoval také dvě malé rakve s mumii králových dětí, které se ale narodily mrtvé.

Válečný vůz

© Copyright Griffith Institute

3. Tutanchamon – faraon 18. dynastie

Ve staroegyptských pramenech se jméno krále Tutanchamona objevuje jen velmi zřídka. Opravdu slavným se stal až teprve díky objevu jeho téměř kompletně zachované hrobky britským archeologem Howardem Carterem v roce 1922. Tutanchamon vládl zemi na Nilu v období Nové říše (18 až 20. dynastie, mezi 1550 až 1070 př. n. l.). Prvním vládcem 18. dynastie byl Ahmose, který ukončil vládu Hyksósů, příslušníků cizího nájezdnického národa, jejichž vlastní jméno a původ nejsou známy. Ahmose vyhnal z Egypta Hyksósy a jeho následovníci dobyli zpět další oblasti, jako např. Núbii. Egypt se stal velmocí a Théby, nyní zvané Luxor, sídlem faraónů. Říše se rozkládala podél Nilu směrem od Středozemního moře k Núbii a sahala až k Mezopotámii.

Údolí králů, které leží na západní straně Nilu, naproti Thébám, bylo hlavním královským pohřebištěm Nové říše. Mezi nejvýznamnější panovníky 18. dynastie patřili proslulí vládcové

jako Hatšepsut, která ve svém zádušním chrámu v Thébách nechala zachytit scény z obchodní výpravy, kterou vyslala do země Puntu, velký vojevůdce Thutmose III. a v přepychu a okázalosti vládnoucí Amenhotep III., dědeček Achnatona. Faraoni

Nové říše byli na rozdíl od vládců Staré a Střední říše, tedy věku pyramid, pohřbíváni v hrobkách vytesaných do skály. V Thébách a Karnaku tak tehdy vznikly monumentální chrámové stavby, které vzbuzují obdiv až dodnes. Amon „král všech bohů a pán trůnů Obou zemí“ se stal hlavním bohem. Amenhotep IV./Achnaton (1353–1336 př. n. l.), syn Amenhotepa III., provedl radikální změny v egyptském náboženství. Období jeho vlády a vlády jeho přímých nástupců se označuje jako „amarnské období“, neboť Achnaton a jeho choť Nefertiti přemístili hlavní sídlo do oblasti dnešní Amarny ve středním Egyptě. Faraón zavedl víru v jednoho boha a nekompromisně zakázal všechny ostatní božské kultury. Nechal zavřít staré chrámy a zničit božské sošky a nápisy, především boha Amona. Jediný Aton, zářící bůh slunečního kotouče, mohl být uctíván. Zatímco byl za času Carterova považován Achnaton za velkého myslitele, uvědomují si dnes egyptologové také stinné stránky jeho vlády. Vláda Achnatona vyvolala totiž v Egyptě těžkou politickou a hospodářskou krizi.

Dřevěná socha Tutanchamona

© Copyright Griffith Institute

Tutanchamonova maska

3. Tutanchamon – faraon 18. dynastie

Po smrti Achnatona jsou známí ještě dva faraónové, kteří však vládli jen krátce. Tutanchamon se stal faraónem v pouhých 9 letech okolo roku 1332 př. n. l. Dnes se předpokládá, že byl synem krále Achnatona. Tutanchamon žil jen 18 let a podle nejnovějších poznatků získaných za pomoci počítačové tomografie zemřel na následky těžkého zranění kolena.

Vladařské schopnosti Tutanchamona se dnes často podceňují. Za jeho vlády se země vrátila ke starým tradicím, což bylo důležitým předpokladem pro obnovení stability říše. Objevily se úplně nové náboženské myšlenky jako reakce na pohromu, kterou amarnské období představovalo.

K posledním faraónům 18. dynastie patří kněžský král Aj a generál Haremheb. Za vlády Haremheba a jeho následníků byly zničeny četné stavební památky a sochy z amarnského období, bohužel také svědectví o Tutanchamonovi, a obnoveny nápisy boha Amona. Tutanchamonovy sochy si přivlastnil král Haremheb. Po Haremhebovi nastoupil na trůn generál Paramesse, který nastoupil na trůn jako Ramesse I. a založil tím 19. dynastii. Jeho syn Sethi I. nechal postavit další chrámové stavby pro boha Amona a v jejich budování pokračoval i jeho slavný syn Ramesse II. Ten vedl těžké boje s Chetity, kteří zaútočili na Egypt ze Sýrie. Jeho následníci museli odvrátit další útoky, mimo jiné útoky tzv. „mořských národů“ ze Středozeří.

Freska na jižní zdi v chodbě mezi předsíní a pohřební komorou. Tutanchamon, následovaný bohem Anubisem, je oživen bohyň Hathor.

4. Objevení hrobky Howardem Carterem

Kdo byl Howard Carter? Narodil se 9. května 1874 v Kensingtonu, na předměstí Londýna. Vyrůstal mimo Londýn na venkově v Severním Norfolk. Jeho otec pracoval jako umělecký malíř. Carter přišel ve svém dětství do styku s věhlasnou a bohatou rodinou Amherstovou, která vlastnila soukromou sbírku egyptského umění. Lord Amherst horlivě podporoval Egypt Exploration Fund, britskou společnost na výzkum starověkého Egypta, která byla založena roku 1882 a existuje v Londýně doposud pod názvem Egypt Exploration Society. Amherst přiměl Howarda Cartera, aby nakreslil umělecké předměty jeho sbírky. Prostřednictvím rodiny Amherstových se Carter seznámil s mnoha archeology, což mu dalo příležitost k důkladnému studiu exponátů Britského muzea v Londýně. V 17 letech – v září 1891 – se Carter vydal poprvé z pověření Egypt Exploration Fund do Egypta. Archeologická výprava vedla k místu zvaném Bení Hasan ve středním Egyptě, ke skalním hrobkám úředníků 11. a 12. dynastie. Zde měl Carter pod vedením kreslíře Percyho E. Newberryho obkreslit zdi pohřební komory, hledat a popisovat další skryté neobjevené hrobky.

Egypt prošel obdobím plným zvratů: roku 1798 okupovala Egypt, který byl částí Osmanské říše, francouzská armáda pod velením Napoleona. Napoleon jako první pověřil vědce, aby zkoumali místa starověkého Egypta. Roku 1799 byla při stavbě opevnění objevena v Rosettě (arabsky Rašíd) slavná Rosettská deska. Text tohoto důležitého nález, jehož kopie je vystavena na začátku výstavy, je napsán ve dvou jazycích: nahoře se nachází dva obsahově totožné egyptské nápisy (v hieroglyfickém a démotickém písmu), dole řecký překlad v řečtině.

Rozluštění tohoto egyptského textu Jeanem Françoisem Champollionem položilo přibližně o 20 let později základní kámen pro počátek vědecké egyptologie.

Howard Carter při pracích na hrobce

© Copyright Griffith Institute

Roku 1801 porazili Britové francouzskou armádu, která se musela z Egypta stáhnout. Poté co si Velká Británie ovládla Suezský kanál, obsadila roku 1882 Egypt. Egyptský král zůstal formálně až do roku 1914 podřízen Osmanům. Politická situace byla velmi nestabilní.

Carter a jeho současníci se mohli opírat o znalosti rané egyptologie. Roku 1892 sbíral Carter praktické zkušenosti při vykopávkách Brita sira Williama Flinderse Petrieho. Flinders Petrie už jako mladý muž popsal oblast Stonehenge a v Egyptě změřil pyramidu v Gíze. Vyvinul zvláštní metodu k dataci keramiky, která Hrdlicka with T. Brandstaller z něj udělala „otce moderní archeologie“. Také při vykopávkách Flinderse Petrieho v Amarně, hlavním městě Achnatona a Nefertiti, asistoval mladý Howard Carter.

4. Objevení hrobky Howardem Carterem

Roku 1893 se připojil Carter k výpravě Švýcara Edouarda Navilla. Jejím cílem bylo odkrytí zádušního chrámu královny Hatšepsut v Dér el-Bahrí, ležícím na západní břehu Théb. Výkopové práce trvaly až do roku 1899. Howard Carter zodpovídal jako inspektor památkové správy za zakreslení reliéfů, nápisů a soch nacházejících se v této svatyni. Během prací v chrámu našli archeologové neporušené hrobky kněží a úředníků. Gaston Maspero, nový ředitel památkové správy, nabídl nakonec Carterovi místo vrchního inspektora pro Horní Egypt a Núbii. Památkovou správu vedli francouzští archeologové a zodpovíдали za udělování úředních povolení k vykopávkám a za rozšíření sbírky Egyptského muzea v Káhiře. Dne 1. ledna 1900 se Howard Carter v Luxoru (Thébách) ujal nové funkce.

Roku 1902 rozšířil Carter své pole působnosti a přijal zakázku amerického právníka Theodora Davise dohlížet na jeho vykopávky v Údolí králů. Roku 1903 objevil Carter sice už vykradený ale dobře zachovalý hrob krále Thutmose IV., pravděpodobně pradědečka Tutanchamona. Vedle něj se v pohřební komoře našla mumie Hatšepsut. Na podzim přeložila památková správa Howarda jako vrchního inspektora pro Dolní Egypt do Káhiry. Krátce nato se Carter ocitnul v konfliktu s francouzskými turisty a byl potrestán. V říjnu 1905 sám požádal o propuštění. Vrátil se k akvarelům pro potřeby archeologických publikací a prováděl turisty jako průvodce. Mimo to pracoval také pro Theodora Davise. Přibližně ve stejnou dobu se do Egypta vypravil Lord Carnarvon, aby se zotavil po úraze při automobilové nehodě. Díky věnu jeho ženy, dcery barona Alfreda Rothschilda, disponoval Carnarvon velkým jměním, které ochotně vložil do vykopávek. Jeho pobyt v Egyptě v něm vzbudil zájem o egyptologii. Na podzim 1907 obdržel úřední povolení, tzv. koncesi, pro vykopávky v Thébách. V té době našel výkopový oddíl Theodora Davise v Údolí králů fajánsový pohár se jménem Tutanchamona. Byl to první náznak toho, že se zde hrobka tohoto faraona musí nacházet. Nakonec našel Davis potřeby

na balzamování a pozůstatky z Tutanchamonovy pohřební slavnosti a dále fragmenty zlaté podložky s kartušemi se jmény tohoto faraona. V roce 1915 převzal Davisovu koncesi Lord Carnarvon. První světová válka ochromila přípravy na vykopávky. Teprve na podzim 1917 začal v Údolí králů výkopový oddíl systematicky hledat Tutanchamonovu hrobku. Carter zakreslil do mapy dosavadní místa nálezů spojených s Tutanchamonem a vytvořil z nich trojúhelníkovou plochu.

Schodiště vedoucí k hrobce Tutanchamona

JEHO HROB A POKLADY

4. Objevení hrobu Howardem Carterem

Tu rozdělil na mapě na čtyři čtverce, aby mohl každý provedený výkop a nálezy zdokumentovat. Carter hledal marně 5 let. V momentě když chtěl Carnarvon zanechat prací, dokázal ho Carter přesvědčit, aby kopal ještě jednu sezónu. Poté co byla skoro celá oblast prozkoumána, zbývalo už jen neprobádané území u ruin starověkých chýší řemeslníků, které ležely před vchodem do hrobky Ramesse VI. Čtvrtého listopadu 1922 objevil pod těmito ruinami Howard Carter schodiště. Okamžitě přivolal Lorda Carnarvona, který toho času pobýval v Anglii. 26. listopadu 1922 prorazil Carter v přítomnosti Carnarvona, jeho dcery Lady Evelyn Herbertové a Artura Callendera, Carterova spolupracovníka, zadržný vstup do předsíně. Carnarvon se zeptal Cartera, zdali něco uvidí. Carter mu odpověděl proslulou větou: „Ano, nádherné věci.“ Brzy si byl Carterův tým jistý, že objevili hrobku krále Tutanchamona.

Už 29. listopadu 1922 zveřejnil anglický deník „The Times“ první článek o objevu hrobky, který byl v médiích oslavován jako senzace.

Howard Carter dal dohromady ihned skupinu renomovaných expertů. Metropolitní museum umění v New Yorku do ní vyslalo své nejlepší lidi. Bez Arthura Maceho a chemika Alfreda Lucase by byla celá řada předmětů organického původu, které byly ihned zakonzervovány, ztracena. Přes 2800 negativů fotografa Harryho Burtona pro nás dnes dokumentují stav nálezu více než pět tisíc předmětů nalezených v hrobce. Sir Alan Gardiner se zabýval nápisy a James Henry Breasted zkoumal otisky pečeti. Skupinu doplnili architekt Arthur Callender a egyptolog Percy Newberry. Celou místnost bylo nutné zinventarizovat a vyklidit. Poté co byla předsíň prázdná, probourali lord Carnarvon a Carter 17. února 1923, za přítomnosti zástupců z památkové správy, zadržný vstup do sarkofágové místnosti. Krátce nato poštípal komár Carnarvona a ten si ještě bodnou ránu poranil při holení. Zemřel 5. dubna 1923 na zápal plic, který následovala otrava krve. Po jeho smrti se rozpoutala veřejná diskuse o „kletbě faraónů“ pro narušitele faraónova věčného klidu. Úřední povolení pro

vykopávky udělila nyní památková správa lady Carnarvon.

V sarkofágové místnosti byly nejprve rozebrány čtyři navzájem spojené schrány. V poslední truhle byl kamenný sarkofág se třemi, do sebe vloženými rakvemi. Prostřední z nich obsahovala Tutanchamonovu mumii s proslulou posmrtnou zlatou maskou (grafika pro výrobu schrán a sarkofágů). Dvanáctého února 1924 odkryla skupina vědců víko červeného kvarcitového sarkofágu. O den později protestoval Howard Carter proti zásahům památkové správy při vědeckém zpracování Tutanchamonovy hrobky.

Za egyptskými akcemi se skrývaly dlouho bující politické konflikty. Roku 1922 Britové vyhlásili nezávislost Egypta, který se stal monarchií.

Howard Carter při otevření čtvrté vnitřní schrány v pohřební komoře Grabkammer

4. Objevení hrobu Howardem Carterem

Prvním egyptským králem se stal Fúad I. Ministerský předseda sledoval roku 1924 nacionalistické cíle a pokoušel se potlačit britský vliv. 13. února 1924 měl být otevřený sarkofág představen tisku. Egyptská vláda ale vydala zákaz, že ženy zaměstnanců se tohoto události nemohou zúčastnit. Carter pro takový zákaz neměl pochopení, veřejně protestoval, nechal sarkofág uzavřít a vstoupil tak říkajíc do stávk. Památková správa nato Lady Carnarvon odebrala úřední povolení pro vykopávky. Poté co byl v listopadu v Káhiře zavražděn britský generální guvernér Sudánu, musel ministerský předseda rezignovat a státní politika se stala více pro-britskou. Howard Carter mohl v lednu 1925 konečně pokračovat a 10. října 1925 otevřel vnitřní rakev. 11. listopadu 1925 odebrala skupina vědců Tutanchamonově mumii masku a začala s pitvou. Do roku 1932 byly pohřební místnosti systematicky vyklizeny, nálezy důkladně očíslovány a zakonzervovány. Přitom specialisté zaevidovali přes 5900 předmětů. Carter se rozhodl

napsat vědeckou zprávu, ve které chtěl detailně popsat objevení hrobky předměty. K tomu už se ale nikdy nedostal. Objevila se jen jeho populárně vědecká zpráva o třech svazcích mezi lety 1923 a 1933. Stálým vystavením umělému světlu a vzduchu v hrobce se Howardovi Carterovi viditelně zhoršil zdravotní stav. Do roku 1936 se Carter zdržoval stále v Egyptě a poté se vrátil do Anglie. Druhého března 1939 zemřel Howard Carter na rakovinu. Dodnes jsou četné významné objevy, které slavný archeolog učinil před objevením Tutanchamona, široké veřejnosti jen málo známé.